A REVIEW OF DOMESTIC ORGANIC PRODUCTION

GYARMATI, GÁBOR

Keywords: organic farming, subsidies, domestic and export market.

Domestic organic farming embarked on a course of major growth at the turn of the millennium. Since 2004 the number of farms and the growth rate of the size of organic farm land have decreased, followed by recession. The majority of organic farms are either big farms with good quality lands and managing parallel production or committed small farms with insignificant economic impact. Some farmers retooled their bad quality lands to organic production in order to receive subsidies. The ratio of grass (53.6%) is higher and that of arable land (26.4%) is lower than in agricultural production. Grass lands are easily converted to organic land but their economic value is not significant. In crop structure, cereals (49.8%), oil plants (19.3%), and fodder plants (26.4%) are dominant. Like the agricultural production characteristic of Hungary, cereals and oil plants have the greatest economic importance in crop structure. Cattle and sheep are significant in animal husbandry. The role of pork is not great. The production of fodder plants is cheaper than animal husbandry, therefore the number of livestock is not significant. As a result, the necessary supply of organic dung for soils becomes doubtful. Hungarian organic farming is export oriented and the domestic market is small. The majority of organic farmers produce for German-speaking countries (Germany, Switzerland, and Austria). Few stable partner relationships were established in the organic trade, because the majority of export products consist of unprocessed cereals and fodder plants which can be easily substituted. The ratio of processed, "hungaricum" products is insignificant in the product structure. There is sharp competition in West European organic markets, requiring a response from Hungarian producers and traders

A HAZAI ÖKOTERMELÉS ÁTTEKINTÉSE

GYARMATI GÁBOR

Kulcsszavak: ökológiai gazdálkodás, támogatás, hazai- és exportpiac.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A hazai ökológiai gazdálkodás növekedési pályára állt az ezredforduló táján, de 2004-től a vállalkozások számának és az ökológiai művelés alá vont területek nagyságának növekedési mértéke csökkent, majd visszaesés következett be. Az ökológiai termelést végző vállalkozások nagy része jó adottságokkal rendelkező nagygazdaság, amelyek párhuzamos termelést folytatnak, és olyan elkötelezett kisvállalkozás, amelyek gazdasági súlya nem jelentős. Egyes rossz adottságú gazdaságok földjeiket átállítják ökológiai státuszra, a támogatás végett. A művelési ágak között nagyobb a gyep (rét, legelő, 53,6%) és alacsonyabb a szántó (26,4%) aránya. A gyepterületek könnyen átminősíthetők ökológiai területté, viszont gazdasági értékük nem jelentős. A vetésszerkezetben a gabonafélék

(49,8%), a takarmánynövények (26,4%) és az olajos növények (19,3%) a meghatározók. Az állattartásban a szarvasmarha- és juhtartás jelentős. A sertés szerepe nem nagy. Az ökológiai állattartásba vont állatok száma az ország állatállományához képest szinte jelentéktelen. Az ökológiai gazdálkodásban olcsóbb takarmányt előállítani, mint állatot tenyészteni, ezért a hazai számosállatlétszám nem jelentős, így a talajok szerves trágyával való ellátása kérdésessé válik. A hazai ökológiai gazdálkodás exportközpontú, a hazai piac szűk. A termelők többsége a német nyelvterületű országok (Ausztria, Németország, Svájc) részére termelt. Stabil piaci kapcsolatok nem minden esetben alakultak ki, mivel a hazai termékek többsége feldolgozatlan gabonafélékből és takarmányokból áll, amelyek könnyen helyettesíthetők. A feldolgozott termékek aránya elenyésző a termékszerkezetben. A nyugat-európai ökológiai piacokat jellemző élesedő verseny mindenképpen válaszra készteti a termelőket és a kereskedőket.

BEVEZETÉS

A hazai ökogazdálkodás vizsgálatához a *Biokontroll Hungária Kht.* által részemre megadott Éves Jelentéseket használtam fel, melyek lefedik az ökológiai módon termelő területek és vállalkozások körülbelül 98%-át.

AZ ÖKOLÓGIAI GAZDÁLKODÁS JELLEMZÉSE

Az ellenőrzött vállalkozások száma

Az ökológiai módon termelő vállalkozások számának és tevékenységének alakulását az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Az ellenőrzött vállalkozások száma

Vállalkozások tevékenysége	Vállalkozások száma							
	1998	**1999**	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**
Mezőgazdasági termelők	330	447	471	886	1116	1239	1420	1353
Méhészek	49	76	165	207	193	177	157	160
Vadon termő növények begyűjtői	3	4	5	8	10	11	6	7
Feldolgozók, csomagolók	17	22	36	67	100	215	270	210
Kereskedelmi egységek	2	36	54	72	92	53	67	76
Importőrök	0	1	1	1	5	4	5	7
Összesen	**401**	**586**	**832**	**1241**	**1516**	**1699**	**1925**	**1813**

Forrás: A Biokontroll Hungária Kht. Éves jelentései 1998-2005

Az éves jelentések adatainak évenkénti összehasonlítása alapján látszik, hogy az ökológiai vállalkozások száma követte azt a trendet, ami a nyugat-európai piacok növekedésére volt jellemző, és így azok száma 2004-ig folyamatosan nőtt, az évenkénti növekedések mértéke 12% és 49% között mozgott, ami jelentősnek mondható. A 2005-ben bekövetkezett csökkenés magyarázata a nyugat-európai piacok telítettsége.

Az 1813 ellenőrzött vállalkozás közül 1520 mezőgazdasági termelő volt, az összes vállalkozás 60-70%-a. A méhé-

szek aránya 8,1%. Az ökológiai termékek feldolgozására, csomagolására és kereskedelmére szakosodott vállalkozások száma, aránya alacsony, de ez abból is adódik, hogy sok termelő maga próbálja meg feldolgozni, értékesíteni áruját.

A változásokban az 1999-ben kiadott Nemzeti Agár-környezetvédelmi Programról szóló kormányhatározat, illetve az 1999. és 2000. évi ökotermelést szabályozó rendeletek és az ezekhez kapcsolódó támogatások mértékének növekedése is szerepet játszott. A 2005-ös csökkenésben pedig a kelet-európai ökológiai tömegáru megjelenése is közrejátszott. Visszaesést okozott az is, hogy az ökológiai gazdálkodás szigorú követelményeit nem mindegyik gazdálkodó tudta teljesíteni, ezért visszaálltak a hagyományos termelési módokra. Az ökológiai méhészet főként a hazai piacokra termel, ahol korlátos a piaci kereslet. A legtöbb vásárló nincsen tudatában annak, hogy mitől ökológiai a méz és mitől nem. Sőt, ugyanúgy van ezzel a hagyományos méhészek egy meghatározott köre is. Emiatt sok esetben a fogyasztó csupán az árakat veszi figyelembe, és inkább a rövid távú előnyöket kínáló gyengébb minőségű terméket veszi meg. Ez jellemző Nyugat-Európában is, ahol a magyar méz a feljavított helyi és főleg kínai mézzel szemben lemarad az árversenyben.

A hazai termékkínálatra jellemző a feldolgozatlan termékek kivitele. Feldolgozott, különleges termékekkel nem állnak elő a hazai termelők, hiszen ezek előállításához komoly befektetés, tőke szükséges, ami hiányzik.

Gyakorlatilag a hazai élelmiszerfogyasztás 0,05%-át teszik ki az ökológiai termékek, és ez is inkább felső becslésnek mondható, mivel a hazai bioboltok kínálatának csak egy része áll ökológiai termékekből. Ugyanakkor vegyes képet mutatott a hazai piacon működő kereskedelmi egységek jelenléte is, hiszen egyrészt azok száma bizonyos területeken elérte a piaci optimumot, más területeken (főként vidéken) pedig hiány van belőlük. Ha pedig jelen van ilyen bolt az alacsonyabb átlagjövedelemmel rendelkező területeken, az e termékkört nem ismerő fogyasztók vagy szűkös termékválasztékkal, vagy magas árakkal találkoznak.

Az importtevékenységet végző vállalkozások számában is kialakult a piaci egyensúly, hiszen a kizárólag importtevékenységet végző vállalkozások száma stabilizálódott. E vállalkozások importtermékeire a széles és különleges termékkínálat és a magasabb feldolgozottság volt a jellemző.

2. táblázat

Ökológiai gazdálkodást folytató mezőgazdasági termelők adatai

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ellenőrzött terület (ha)	21 565	32 609	47 221	79 178	103.672	113 816	128 690	122 615
Vállalkozások száma (db)	330	327	471	764	995	1 239	1 420	1 353
Átállt terület (ha)	9 869	15 639	24 935	49 490	54 497	70 317	74 495	80 797
Átállási terület (ha)	11 692	16 970	22 287	29 687	49 175	43 499	54 196	41 818

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. 2003, 2004 és 2005. évi jelentései

Az ellenőrzött területek változásai

Az ellenőrzött területek nagysága az évenkénti fokozatos növekedés után 2005-ben csökkent. Évente jelentős, 9% és 67% közötti növekedés évenkénti eltolással alkalmazkodott a piaci igényekhez, azaz a piaci kereslet növekedésére reagáltak a területek is (2. táblázat). Valószínűsíthető, hogy a több szakirodalmi forrás

által megjósolt 2006. évi 300 ezer hektáros ökológiai területnagyság nem valósul meg.

A hazai területi növekedés *Járási Éva* számításai alapján exponenciális volt (r^2=0,94), a logisztikus függvény esetében a korrelációs együttható értéke kisebb volt (r^2=0,89). A kutató gazdálkodókkal folytatott interjúi alapján állítható, hogy az átállás, illetve további területek bevonása kockázatos, bizonytalan. Ezt a kereskedő cégek képviselői is megerősítették.

Az ellenőrzött területek művelési ágai

A jelentősebb területnagyságok a gyep- és szántóterületek, amelyek az ellenőrzött területek nagyságának több mint 80%-át foglalják el. A gyepterületek egyrészt állati takarmányozásra hasznosított területek, másrészt olyan földterületek, amelyek könnyen ökológiai művelésbe vonhatóak. A szántókon javarészt különböző gabonafajtákat termelnek, ami az egyik meghatározó terméke a magyar ökológiai gazdálkodásnak.

Azok a művelési ágak, amelyek könnyen növelhetők, és ezáltal lehetővé teszik az ökológiai területek látványos növelését, nem adnak reális képet az ellenőrzött területek változásairól. Így a gyepterületek, az ugar és egyéb területek növekedéséből nem következtethetünk az ökológiai területek tényleges növekedésére. Hiszen például a gyepterületek változásának hátterében az is állhat, hogy szabadon álló gyepterületeket könnyű ökológiai művelésbe vonni, csupán adminisztratív lépések szükségesek. Ennek azonban csak akkor van gazdaságilag értelme, ha van olyan nagyságú állatállomány, amely igényelné az így megtermelt takarmányt. A szántóterületek és ültetvények nagyságának változása inkább jelzi, hogy valójában változott az ellenőrzött termelés, és milyenek voltak a hazai ökológiai gabonák piaci lehetőségei.

3. táblázat

A hazai-, illetve az ökológiai agrárterületek művelési ágak szerint 2005-ben

Megnevezés	Hazai ökológiai agrárterület, ha	Összes agrárterület, ha	Öko az összes %-ában
Szántó	45 850	4 513 100	1,02
Ültetvény	3 421	293 900	1,16
Gyep	65 751	1 056 900	6,22
Egyéb (erdő, tó)	5 007	1 870 900	0,27
Művelésből kivont (ugar)	2 586	1 568 600	0,16
Összesen	**122 615**	**9 303 400**	**1,32**

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. éves jelentése 2005 és KSH

A hazai mezőgazdasági területek 0,5 és 2,1%-át tették ki a vizsgált években az ökológiai területek. A szántó- és ültetvényterületek az összes hazai terület 0,3-1,2%-át tették ki. Ez magasabb, mint a világ ökológia átlaga (0,8%), de a nyugat-európainál (2,3%) alacsonyabb. A magyarországi ellenőrzött területek megoszlásának 2005-ös vizsgálatakor szembetűnő a gyepek (53,6%) magas aránya. Ugyanez a dominancia fennállt az átállt és átállási területeket vizsgálva is. Az ökológiai termelésben kiemelkedő gyepterület arány jelzi, hogy könnyen átminősíthető területekről van szó. Míg a gyümölcsös területek aránya nagyjából megegyezett a hagyományos területek arányaival, az ökológiai szőlő aránya alulmaradt a hagyományoshoz képest.

Az ökológiai szántóterületek vetésszerkezetének vizsgálatakor megállapítható a gabonafélék (49,8%) nagy súlya. Az első

vizsgálati év, 1999 óta ezek területének növekedése volt a legjelentősebb (476%). Területnagyság tekintetében ezeket követik a takarmányfélék (26,5%), illetve az olajnövények (19,3%), úgymint a repce, a tökmag, illetve a napraforgó. A takarmányterületek növekedése egyrészt a stabilabb exportpiaci igények javulásának volt köszönhető, másrészt annak, hogy a takarmányok termelése nem kíván pluszköltségeket a termelést végzőktől, mégis piaci előnyt jelenthet, ha sikerül ökológiaiként értékesíteni. Harmadrészt a takarmány könnyen felhasználható a hagyományos állattenyésztésben is, viszont a támogatások miatt még gazdaságosabb is lehet a termelése.

AZ ÖKOLÓGIA ÁLLATTENYÉSZTÉS

Az ökológiai jellegű állattenyésztést folytató gazdaságok száma 2005-ben 139 volt, amely az összes ökológiai jellegű gazdálkodást folytató gazdaságnak csupán 10,3%-a. Az állattartással is foglalkozó gazdaságok száma és állatállománya folyamatosan növekszik. A hagyományos gazdaságoktól eltérően egy-egy ökológiai gazdaság viszonylag nagy állatállománnyal rendelkezik, ami az állattenyésztésben a magyar mezőgazdaság átlagát meghaladó koncentrációra utal, de a hazai mezőgazdaságon belüli súlya így sem jelentős.

Az ökológiai állattartásban a szarvasmarha és a juh meghatározó, tejük miatt. Az összes hazai számosállathoz viszonyítva a legnagyobb arányt 2005-ben a juh képviselte (2,7%), amit a szarvasmarha követett (2,2%).

Jelenleg hazánkban gazdaságosabb takarmányt termelni és exportálni, mint azzal a takarmánnyal állatot tenyészteni. Az ökológiai módon állatot tenyésztő gazdaságok számának növekedése mellett megfigyelhető, hogy a gazdaságok állatállományának átlagos mérete csökkent. A konvencionális nagyüzemek nem kapcsolódtak be az ökológiai állattartásba, nem is gondolkodnak ezen. A gazdálkodók többnyire nem képesek magas szintű, jelentős létszámú állattartásra. Ebből fakadóan nem tudják felvenni a versenyt a nyugat-európai tenyésztőkkel. A hazai piacokon az ökológiai hús- és tejtermékekre nincsen akkora fizetőképes kereslet, ami indokolná a magasabb állatlétszámot. Az ökológiai állattenyésztés mégis szükséges az ökológiai gazdálkodásban, a szerves trágya ellátás miatt, mivel a konvencionális szerves trágya csak korlátozottan használható fel az ökogazdaságokban.

4. táblázat

A hazai-, illetve az ökológiai számosállat-állomány 2005-ben

Megnevezés	Összes hazai (db)	Hazai ökológiai (db)	Ökológiai az összes %-ában
Szarvasmarha	566 400	12 461	2,20%
Sertés	439 242	527	0,12%
Juh	76 822	2 088	2,72%
Tyúkféle	127 608	144	0,11%
Összes gazdaság	**1 210 072**	**15 220**	**1,26%**

Forrás: Biokontroll Hungária Kht. és KSH Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyvek (Az állatlétszám átváltási aránya számosállatra szarvasmarha esetén 0,8, sertésnél 0,114, juhféléknél 0,071 és tyúkféléknél 0,004.)

AZ ÖKOLÓGIAI GAZDÁLKODÁS TÁMOGATÁSI RENDSZERE ÉS AZ EXPORT

Az FVM külön rendeletben szabályozta az ökológiai gazdálkodás támogatását és finanszírozását. Különböző célprogramokat hoztak létre. Az ökológiai szántóföldi növénytermesztési célprogramban a növényvédő szerek használata és a műtrágyázásból eredő környezeti terhelés csökkentése, valamint a talaj állapotának védelme és javítása a feladat. A legkisebb támogatható területnagyság 1 hektár. Minden ökológiai támogatásnál alapkövetelmény az ökológiai előírások betartása és annak ellenőrző szervezet általi kontrollja. Továbbá a jogszabály tiltja a párhuzamos gazdálkodást.

A hazai ökológiai termelés exportközpontú. A megtermelt, minősített növényi ökotermék 60-70%-a exportra került. A maradék rész döntő többsége is olyan ökológiai körülmények között tartott állatok takarmányául szolgált, amelyek termékei szintén exportra kerültek, illetve olyan feldolgozott ökotermék alapanyaga volt, ami szintén külföldön kerül értékesítésre. Így előfordulhat, hogy a hazai ökotermékek 10%-a kerül értékesítésre a hazai piacokon.

Az ökológiai export értéke 2003-ban már elérte a 4,2 milliárd forintot, és ebben az évben az összes hazai kivitt mezőgazdasági termék értékének 0,7%-át adta. Mivel az ökológiai termelésben és kivitelben egyaránt a növényi termékek a meghatározóak, érdemes az összes hazai kivitt növényi termékhez is viszonyítani. E szerint az ökológiai 1,23%-át teszi ki annak. Ezzel már kedvezőbb képet mutatott az ökológiai export és megállapítható, hogy nagy volt az ingadozás az egyes ökológiai termékek összes kivitt mennyiséghez viszonyított kiviteli arányában. Ez is jelezte azt, hogy az ökológiai exportpiacokon éles árverseny uralkodik, ami megnehezíti az ide értékesíteni kívánók helyzetét. Általában magasabb bevételre tudtak szert tenni az ökológiai terméket értékesítők, mint a hagyományos termékek esetében, ahogyan az 5. táblázatból is kiolvasható.

5. táblázat

A főbb ökológiai és az összes hazai azonos fajtájú termékek exportja 2003-ban

Megnevezés	Mennyiség (t)	Érték (M Ft)	Mennyiség öko/összes (%)	Érték öko/összes (%)
Ökobúza	13 747	687	1,1	1,8
Búza összesen	1 228 255	38 186		
Ökokukorica	6 199	214	0,47	0,46
Kukorica összesen	1 310 644	46 317		
Ökoárpa	228	7	0,20	0,22
Árpa összesen	112 032	3 160		
Ökonapraforgó	4 241	352	0,87	1,05
Napraforgó összesen	483 680	33 232		

Forrás: Biokontroll Hungária és KSH

Az ökológiai kivitelen belül a fő termékkört a gabonafélék, a takarmánynövények és az olajos magvak alkották. Ezeknek a mennyiségeknek legnagyobb részét nagy gazdaságok állították elő, amelyekben párhuzamosan folyik a hagyományos, esetleg integrált és az ökológiai termelés. A kivitel célországai meghatározóan német nyelvterületűek (Svájc, Ausztria, Németország), hasonlóan a hagyományos termékek exportjához. Ezt egészítette ki a Hollandiába, illetve Franciaországba történt jelentősebb kivitel.

Az exportpiacokon megindult éles verseny és kínálat miatt a jövőben a hazai

termelőknek és kereskedőknek feldolgozott, jól megkülönböztethető termékkörrel szükséges előállniuk. A hazai ökológiai piac szélesebb körű kiépítéséhez, az ökológiai termékek nagyobb elterjedéséhez pedig – a vevők alaposabb és hiteles tájékoztatása mellett – a megfelelő minőségű termékek mennyiségének fokozásával az árak mérséklése szükséges.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Biogazdálkodás az Európai Unióban. Agrár Európa IX. évf. 2005. augusztus – (2) Biogazdálkodás az Európai Unióban. Agrár Európa X. évf. 2006. január – (3) Biokontroll Hungária Kht. Éves jelentések 1998-2005, Budapest – (4) Járási É. Zs. (2004): Az ökológiai gazdálkodás alakulása az EU-ban és Magyarországon. Gazdálkodás, 48. évf. 4. sz. – (5) Roszik P. (2004): Az ökológiai gazdálkodás helyzete és perspektívái hazánkban. A Falu, 19. évf. 2. sz. – (6) Sahota, A. in Willer, H. – Yussefi, M. (2005): The World of Organic Agriculture, Statistics and emerging trends. IFOAM Publication, Bonn – (7) Sántha A. (1995): Agrárfejlődés – biogazdálkodás és integrált termelés. Környezet és fejlődés, VI/5-6. – (8) Sántha A. (1999): Környezetgazdálkodás. (Részletes rész) Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest – (9) Willer, H. – Yussefi, M. (2005): The World of Organic Agriculture, Statistics and emerging trends. IFOAM Publication, Bonn – (10) 131/2004. (IX.11.) FVM rendelet a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv alapján a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlege társfinanszírozásában megvalósuló agrár-környezetgazdálkodási támogatások igénybevételének általános szabályairól – (11) 150/2004. (X.12.) FVM rendelet a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv alapján a központi költségvetés, valamint az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részlege társfinanszírozásában megvalósuló agrár-környezetgazdálkodási támogatások igénybevételének részletes szabályairól